

Міністерство освіти і науки України
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

“ЗАТВЕРДЖЕНО”

на засіданні Вченої ради
УДУ імені Михайла
Драгоманова

Протокол № 5

від 27 квітня 2023р.

Проректор з навчально-
методичної роботи
проф. Вернидуб Р. М.

ПРОГРАМА

навчальної дисципліни

ОСНОВИ АНДРАГОГІКИ ТА ГЕРОГОГІКИ
освітнього ступеня бакалавра
галузі знань: 01 Освіта /Педагогіка
спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки
освітньо-професійна програма «Педагогіка дозвілля»

Шифр за навчальним планом ПП 2.05

Розробник програми:

Дем'яненко Н.М., доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри педагогіки педагогічного факультету УДУ імені Михайла Драгоманова

Рецензенти:

Скиба Ю.А., доктор педагогічних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Інституту вищої освіти НАПН України

Слабко В.М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри освіти дорослих Інституту неперервної освіти УДУ імені Михайла Драгоманова

Обговорено та рекомендовано на засіданні Науково-методичної ради УДУ імені Михайла Драгоманова «26» квітня 2023 р., протокол № 1

Голова НМР

I. Пояснювальна записка

Навчальна програма обв'язкової навчальної дисципліни “*Основи андрагогіки та герогогіки*” розроблена відповідно до освітньо-професійної програми «Педагогіка дозвілля» підготовки фахівців ступеня бакалавр галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є основи теорії і практики освіти, самоосвітньої, освітньо-дозвілєвої діяльності дорослого населення.

Міждисциплінарні зв'язки: філософія, психологія, педагогіка, андрагогіка, герогогіка, вікова фізіологія, біологія, соціологія, історія, географія, етнографія, правознавство, демографія, педагогіка дозвілля, івент-освіта.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета - поглиблення знань з теорії і практики освіти дорослого населення, формування умінь, компетентностей організації освітньо-дозвілєвого простору дорослої людини.

Завдання: розкрити зміст андрагогіки і герогогіки як галузей гуманітарного знання та сфери соціальної практики; визначити особливості освітньої діяльності та організації вільного часу дорослих і старших дорослих; сприяти освоєнню форм, методів, технологій організації освітньо-дозвілєвої діяльності осіб старших вікових категорій; визначити перспективи узгодження політики ЮНЕСКО і національних андрагогічних/герогогічних програм у контексті демографічного старіння та збереження людського капіталу.

Основні програмні результати навчання та компетентності, які вони формують:

№	Результати навчання	Компетентності
1.	ПРН2. Знати психолого-педагогічні особливості навчання, виховання та розвитку різних вікових груп населення у сфері культурно-освітнього дозвілля. ПРН3. Уміти конструктивно розв'язувати професійні, проблемні завдання, здійснювати суб'єкт-суб'єктну, педагогічно доцільну, партнерську взаємодію на основі загальнолюдських цінностей, етики і моралі.	ЗК5. Здатність генерувати і поширювати нові ідеї, управляти соціально-культурними та педагогічно-рекреаційними проектами на високому рівні партнерсько-педагогічної взаємодії. ФК10. Здатність організовувати спільну педагогічно-дозвілєву діяльність та педагогічно доцільну партнерську взаємодію суб'єктів широкого вікового спектру.
2.	ПРН6. Уміти виявляти інтереси і потреби населення в різних видах культурно-дозвілєвої діяльності та рекреації з урахуванням специфіки, віку, статі, освіти.	ФК9. Здатність працювати у полікультурному, різновіковому середовищі.

3.	<p>ПРН8. Уміти оцінювати власні професійні здобутки та визначати перспективи особистого професійного розвитку.</p> <p>ПРН10. Уміти проектувати культурно-освітній, педагогічно-дозвіллевий розвивальний простір з урахуванням результатів моніторингу.</p>	<p>ЗК3. Здатність використовувати управлінські технології, адекватні цілям соціально-культурної діяльності, техніку міжособистісної взаємодії з людьми різних вікових категорій.</p> <p>ФК2. Здатність розробляти педагогічно-дозвіллеві програми для населення всіх вікових категорій.</p>
----	--	---

II. Орієнтовний тематичний план

№ з/п	Назви модулів та тем	Кількість годин (денна форма навчання)					Кількість годин (заочна/вечірня форма навчання)				
		Аудиторні	Лекції	Семінари	Лаборатор	СРС	Аудиторні	Лекції	Семінари	Лаборатор	СРС
1.	Модуль I. Андрагогіка як галузь науково-педагогічного знання і сфера соціальної практики.	12	8	4		14	2	2			36
1.1	Тенденції і перспективи розвитку андрагогічної теорії і практики в контексті Концепції освіти впродовж життя.	2	2			4					12
1.2	Андрагогічний процес. Традиційні та інноваційні практико орієнтовані підходи і технології.	6	4	2		6	2	2			12
1.3	Доросла людина як суб'єкт освітньої та освітньо-дозвіллевої діяльності.	4	2	2		4					12
2.	Модуль II. Герогогічні проекти і програми в контексті збереження людського капіталу.	12	8	4		16	4	2	2		50
2.1	Місце людини похилого віку в суспільстві.	2	2			4					10

	Фактори адаптації до старості.									
2.2	Передпенсійне, пенсійне виховання, самоосвіта і саморозвиток особистості в третьому віці.	6	4	2		6	2	2		10
2.3	Механізми міжпоколінних контактів в івент-просторі.	4	2	2		6	2		2	15
	Модуль III. Андрагогічна і герогогічна моделі навчання та організації освітньо-дозвілєвої діяльності.	15	10	5		21	6	4	2	70
3.1.	Андрагогічний підхід. Формальна, неформальна, інформальна освіта дорослих. Кореляція із дозвілєвою сферою.	6	4	2		10	2	2		20
3.2.	Адаптивні системи освіти та дозвілєвої діяльності дорослого населення. Організація відкритого освітньо-дозвілєвого середовища.	9	6	3		11	4	2	2	15
	Разом:	39	26	13		51	12	8	4	78

На вивчення навчальної дисципліни відводиться **90** годин/ **3** кредити ECTS.

III. Зміст навчальної дисципліни за модулями і темами

Модуль 1. Андрагогіка як галузь науково-педагогічного знання і сфера соціальної практики

Тема 1.1. Тенденції і перспективи розвитку андрагогічної теорії і практики в контексті Концепції освіти впродовж життя.

Проблеми розвитку освіти дорослих в інформаційному суспільстві (освіта дорослих і розвиток людських ресурсів; співвідношення формального і реального рівня освіти дорослих і шляхи їх зближення; загальна грамотність, функціональна грамотність і професійна компетентність дорослих; освіта дорослих і проблеми соціалізації і ресоціалізації в умовах соціальних змін; правове забезпечення, стимули і пільги для освіти дорослих; співвідношення централізації і децентралізації в управлінні освітою дорослих).

Глобалізація освітніх процесів та розвиток андрагогіки в Концепції ціложиттєвої освіти. Тенденція переростання освіти дорослих від складової системи неперервної освіти до освіти впродовж життя (здатність дорослого до рефлексивного осмислення власного досвіду через його усвідомлення та переоцінку; збагачення та розвиток пізнавальних інтересів; сприяння засвоєнню засобів, які дозволяють самостійно навчатися впродовж життя; створення умов, для самостійної побудови власної освітньої траєкторії). Термін «освіта впродовж життя/довжиною в життя» (lifelong leaning).

Тема 1.2. Андрагогічний процес. Традиційні та інноваційні практико орієнтовані підходи і технології.

Андрагогічна модель навчання. Провідна роль дорослого учня в організації процесу навчання. Самостійне визначення тим, хто навчається параметрів навчання, пошук необхідних йому знань, формування вмінь, навичок і якостей. Акумуляція досвіду, який може бути використаний як джерело навчання не тільки окремого учня, а й інших людей. Надання допомоги педагогом у виявленні такого досвіду. Відбір форм занять з можливістю використання цього досвіду: лабораторні експерименти, дискусії, вирішення конкретних завдань, різні види ігрової діяльності тощо. Зумовленість готовності дорослих вчитися їхньою потребою у набутті знань для вирішення конкретних життєвих проблем. Завдання викладача - у створенні сприятливих умов для навчання. Індивідуалізація навчання на основі програми, яка враховує індивідуальні, конкретні цілі навчання. Орієнтування на негайне застосування отриманих знань і вмінь. Надання допомоги тому, хто навчається у виборі необхідних знань, умінь і якостей. Навчання будується за міждисциплінарними модулями (блоками). Базування процесу навчання на спільній діяльності. Дорослий, який навчається, бере активну участь у всіх етапах процесу навчання.

Умови практичної організації результативного процесу навчання дорослих: формування позитивного психологічного клімату в аудиторії; створення організаційної структури для спільного планування процесу навчання; визначення потреб дорослих у навчанні; формулювання напрямів та цілей навчання; розробка та розвиток адекватних навчальних планів; застосування адекватних технологій здійснення процесу навчання; оцінка досягнутих результатів та визначення нових потреб у навчанні. Зорієнтованість навчання на використання освітнього замовлення різних категорій дорослих учнів.

Науково-методичні підходи до технології навчання дорослих: 1) обговорення у процесі навчання значущих для дорослих проблем у різних сферах діяльності та пошук їх вирішення; 2) формування та розвиток ключових компетентностей, необхідних у професійній, суспільній і сімейній сферах, що забезпечують здатність людини до комунікації, роботи у команді, відповідальність, толерантність та ін.; 3) використання навчальних технологій, де дорослий є суб'єктом навчального процесу, а його професійний та життєвий досвід може бути використаний; 4) створення навчальних ситуацій, які формують у дорослих потребу в подальших контактах із викладачем.

Тема 1.3. Доросла людина як суб'єкт освітньої та освітньо-дозвілєвої діяльності.

Періодизація життя людини. Динамічність сучасних вікових періодизацій. Вік дорослості. Закономірності розвитку людини: гетерохронність, нерівномірність розвитку психічних функцій людини впродовж усього життя; мінливість станів дорослої людини; розвиток ціннісних орієнтацій, життєвих планів і позицій впродовж усього життя людини; вплив на життєдіяльність людини не лише об'єктивних, а й суб'єктивних факторів. Здатність людини контролювати життєві події (локус контролю). Акмеологічний підхід. Актуальні особливості соціалізації людини в суспільстві.

Основні ознаки дорослого „учня" як суб'єкта навчання у сучасному освітньому процесі: усвідомленість інформаційного запиту, сприйняття мети, завдань, змісту освіти; ангажованість, добровільне включення у навчальний процес; здатність до (само)рефлексії стосовно змісту, процесу, результатів навчання; критичність мислення, адекватне

оцінювання та корегування ходу навчання; відкритість та децентрованість мислення, здатність сприймати різні погляди на світ, навколишню діяльність – бачити інші точки зору; самостійність у досягненні позитивних освітніх результатів; уміння вчитися у системі міжсуб'єктних відносин.

Модуль 2. Герогогічні проєкти і програми в контексті збереження людського капіталу.

Тема 2.1. Місце людини похилого віку в суспільстві. Фактори адаптації до старості.

Еволюція становища старої людини в суспільстві. Глобальні демографічні проблеми. Поняття демографічного старіння населення. Світова тенденція постаріння населення. Класифікаційні схеми оцінювання віку окремих людей та суспільства в цілому. Етапи розвитку суспільства (за шкалою ООН). Фази старіння населення (Е.Россет). Демографічна молодість і старість. Поріг демографічної старості.

Стереотип старості в суспільстві. Основні фактори формування позитивного, негативного стереотипу. Явища геронтофобії, ейджизму.

Поняття пенсійного віку. Пенсійні системи. Забезпечення старості. Зміна статусу в суспільстві. Соціальний захист людей пенсійного віку. Хартія старості людини. Основи пенсійного законодавства і соціального забезпечення людей похилого віку в Україні. Зарубіжні системи пенсійного забезпечення та соціального захисту людей третього і четвертого віку.

Соціальна та професійна адаптація до старості. Труднощі адаптації. Герогогієна праці (промислова геронтологія). Соціально-економічні аспекти трудової зайнятості населення похилого віку. Професійна працездатність, залишкова працездатність. Періоди розвитку працездатності людини. Професійне старіння (індивідуальне, колективне) як зниження адаптації до виробничих факторів. Концепція гетерохронності старіння. Трудова активність населення старшого віку. Проблема співвідношення працездатності й довголіття. «Пенсійна хвороба». Передпенсійне корегування власної трудової діяльності. Адаптація і професійна реабілітація.

Тема 2.2. Передпенсійне, пенсійне виховання, самоосвіта і саморозвиток особистості в третьому віці.

Мадридський міжнародний план дій щодо старіння. Принципи ООН у ставленні до людей похилого віку. Передпенсійне і пенсійне виховання як предмет освітньої геронтології. Підготовка до виходу на пенсію. Планування пенсійної перспективи. Динаміка інтелекту людей похилого віку. Старіння і пам'ять. Стиль старості. Формування особистості впродовж життя. Процеси самоосвіти, самовиховання і саморозвитку. Сутність і зміст освітньої геронтології як наукового напрямку. Геронтологічні та герогогічні дослідження в Україні та країнах ЄС.

Відкритий герогогічний простір. Університет як центр об'єднання в єдиному культурному просторі різних поколінь, соціальних і професійних груп, сприяння їхньому взаємозбагаченню і консолідації. Організація і управління герогогічним освітнім середовищем. Геротрансценденція (зміна життєвої перспективи старої людини). Афіліативна потреба (потреба у спілкуванні, емоційних контактах). Герогогічні моделі.

Освітні установи (університети, інститути, коледжі, центри) і програми для навчання людей третього віку. Напрями розвитку освітніх програм (передпенсійне, пенсійне виховання, самоосвіта, саморозвиток). Технології формальної, неформальної та інформальної освіти людей похилого віку. Спрямування геронто-педагогічних систем на забезпечення комфортного психофізичного стану людей третього віку, полегшення адаптації в суспільстві. Теорія «освітнього окультурювання». Найважливіші педагогічні напрями підготовки людей до старості. Педагогіка адаптації до старості. Самооцінка життєвого шляху. Проблема «особистої реалізації/актуалізації». Зовнішні й внутрішні фактори адаптації людини до старості (стан здоров'я, особистісні риси, життєвий досвід, актуальне становище).

Тема 2.3. Механізми міжпоколінних контактів в івент-просторі.

Актуальна життєва ситуація. Поняття «життєвого балансу». Місце старої людини в сім'ї. Роль і взаємини у родині. Поняття і проблеми міжпоколінних відносин, широкої модифікованої сім'ї. Права і обов'язки членів сім'ї. Зміни в характері людей похилого віку, їх вплив на подружнє життя. Типи ставлення до старих людей у сім'ї. Проблеми самотності, суспільної ізоляції.

Явища ейджизму і геронтофобії в сучасному суспільстві і шляхи їх подолання. Соціальний статус людей похилого віку. Повага і взаємоповага. Опікунські функції. Відносини з іншими віковими групами. Міжпоколінні контакти. Адаптація до старості. Виховні впливи на людей похилого віку. Забезпечення старості, залишкова працездатність. Поняття вільного, напіввільного часу людей похилого віку. Організація вільного часу, освітньо-дозвіллевої діяльності.

Модуль 3. Андрагогічна і герогогічна моделі навчання та організації освітньо-дозвіллевої діяльності.

Тема 3.1. Андрагогічний підхід. Формальна, неформальна, інформальна освіта дорослих. Кореляція із дозвіллевою сферою.

Андрагогічний підхід як методологічна база сприяння ефективності процесу навчання дорослого впродовж життя. Детермінує певні закономірності організації процесу навчання дорослих у формі андрагогічних принципів навчання, андрагогічної моделі навчання, технології навчання дорослих. Зумовленість застосування андрагогічного підходу специфічними особливостями дорослої людини як суб'єкта навчального процесу: усвідомлення себе самостійною, самокерованою особистістю; наявність життєвого та професійного досвіду, який стає джерелом освіти безпосередньо для самої людини та її колег; освітні потреби, спрямовані на вирішення життєво важливих проблем та досягнення конкретних цілей; прагнення до самоосвіти, самовиховання, саморозвитку, негайної реалізації набутих знань.

Види освітньої діяльності людини, які повинні враховуватися у формуванні політики в галузі освіти дорослих: формальна освіта, яка завершується отриманням загальнонавчального диплому чи атестату; неформальна освіта, яка у більшості не супроводжується отриманням документа та здійснюється в освітніх закладах, громадських клубах чи гуртках, а також у процесі індивідуальних занять з репетитором чи тренером; інформальна освіта - індивідуальна пізнавальна діяльність, яка супроводжує наше повсякденне життя та не обов'язково носить цілеспрямований характер.

Формальна, неформальна та інформальна освіта людини похилого віку. Освітньо-дозвіллова сфера. Складові вільного часу. Класифікація видів відпочинку, освітньо-дозвіллевої діяльності. Освітні осередки для осіб старших вікових категорій (університети, інститути, факультети). Центри дозвілля. Клуби людей старшого віку. Герогогічні технології. Групова терапія. Група ровесників. Читацькі клуби для осіб похилого віку. Музикотерапія. Арттерапія. Герогогічна проектна діяльність («Архів екзистенції», «Архів людських дол» та ін.). Різновікові об'єднання за інтересами, сферами діяльності. Джерела фінансування освіти людей похилого віку.

Тема 3.2. Адаптивні системи освіти та дозвіллевої діяльності дорослого населення. Організація відкритого освітньо-дозвіллевого середовища.

Андрагогічні принципи адаптивних систем освіти дорослого населення: пріоритет самостійного навчання, коли саме самостійна діяльність стає основним видом навчальної роботи; принцип спільної діяльності, пов'язаної із плануванням, реалізацією і оцінюванням процесу навчання; принцип опертя на досвід дорослих, як на одне із джерел навчання; індивідуалізація навчання (на основі індивідуальної програми, орієнтованої на конкретні освітні потреби і завдання тих, хто навчається, певний рівень підготовки, досвід і психофізіологічні особливості); системність навчання, яка передбачає дотримання відповідних цілей - змісту - форм - методів - засобів навчання і оцінки результатів;

контекстність - відповідність конкретним життєво важливим цілям (виконання нових соціальних ролей, удосконалення особистості), врахування професійних і соціальних факторів; актуалізація результатів навчання, яка передбачає негайне застосування на практиці отриманих знань і вмінь; елективність навчання - надання певної свободи при виборі цілей, змісту, форм, методів, джерел, термінів, часу, місця навчання і способів оцінки результатів; розвиток освітніх потреб (конкретизація нових після досягнення поставлених раніше завдань).

Особливість освіти, освітньо-дозвілєвого простору дорослих. Специфіка контингенту. Своєрідність освітніх закладів, форм та методів їх діяльності - орієнтація на освітні потреби осіб, що є суб'єктами різних видів практичної діяльності, і на режим їх соціального життя. Мета і завдання освітнього, освітньо-дозвілєвого івент-середовища, особливості форм і методів педагогічної діяльності: акцент на засвоєнні нового (сучасного, прогресивного) соціально-культурного досвіду, на формуванні здатності до його збагачення власним внеском; поєднання споглядальних та активних форм і методів освітньо-дозвілєвої діяльності.

IV. Засоби діагностики успішності навчання.

Форми та методи поточного і підсумкового контролю. Навчальні досягнення здобувачів з освітнього курсу *“Основи андрагогіки та герогогіки”* оцінюються на основі діючої в університеті модульно-рейтингової системи, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь, навичок та компетентностей.

Поточний контроль здійснюється упродовж семестру під час проведення лекційних, семінарських занять, виконання самостійної роботи (тьюторіал) та оцінюється сумою набраних балів за всіма темами. Контроль академічної успішності охоплює поточну успішність з урахуванням якості тьюторіалів - індивідуальних творчих завдань, а також передбачає проведення модульних контрольних робіт (тестування) за кожним модулем курсу (у разі їх включення до навчального навантаження викладача) та підсумкові показники якості письмових відповідей здобувачів на питання екзаменаційних білетів.

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються такі методи: методи усного контролю: індивідуальне опитування (тьюторинг), співбесіда; методи письмового контролю: модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, есе; самоаналіз.

Під час усних відповідей оцінюється: повнота розкриття питання (з'ясування змісту проблеми, наукових шкіл, окремих концепцій, знання нормативних документів, літературних джерел, фактичних даних тощо); логіка викладу матеріалу, аргументованість, впевненість у викладеній інформації; рівень і обсяг використання основної та додаткової літератури (підручників, навчальних посібників, періодичних видань тощо); аналітичні міркування, уміння робити порівняння, висновки, аналізувати професійні проблеми з урахуванням світової і української освітньої практики; уміння аналізувати особливості освітнього процесу ЗВО.

У виконанні письмових завдань враховується: повнота розкриття питання, аргументованість і логіка викладу матеріалу, повнота використання літературних джерел, наведення логічних міркувань, прикладів та фактичного матеріалу. Береться до уваги цілісність, системність, послідовність наданої інформації, уміння формулювати висновки; творчий характер виконання письмового завдання.

Формування рейтингової оцінки має враховувати також участь у науковій роботі (відвідування наукових гуртків, товариств, участь у науково-комунікативних заходах, підготовка наукових виступів, тез, статей).

V. Форма підсумкового контролю успішності навчання

Формою підсумкового контролю є **екзамен**.

Екзамен проводиться у вигляді відповіді на екзаменаційний білет або виконання тестових завдань. Загальна кількість тестів, які виносяться на підсумковий екзамен - 40. Кожне правильно виконане тестове завдання оцінюється в 1 бал. Максимально можлива кількість балів – 40.

Виконання тестових завдань здійснюється в режимі комп'ютерної діагностики або на основі роздрукованих завдань. Оцінювання тестів проводиться за авторською методикою, у відповідності до встановлених у рейтинговій шкалі балів.

Загальна (остаточна) кількість балів вираховується сумарно: бали поточного контролю - 60 плюс екзаменаційний бал - 40. Максимальна кількість балів – 100.

VI. Інформаційні джерела для вивчення курсу

1. Архіпова С.П. Основи андрагогіки. Черкаси-Ужгород: Мистецька лінія, 2002. 184 с.
2. Білик В. Методи активізації здобувачів вищої освіти магістерського рівня: з досвіду викладання андрагогіки. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2021. Т. 20. № 2. С. 72-80.
3. Болтівець С., Сігаєва Л. Пріоритетні напрями освіти дорослих в матеріалах ЮНЕСКО. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2003. Випуск 3-4. С.160-164.
4. Дем'яненко Н.М. Андрагогіка в системі педагогічних наук: навчальна програма. *Навчально-методичний комплекс фахової підготовки магістрів галузі знань 01 Освіта, спеціальності 011 Науки про освіту (Педагогіка вищої школи) за контекстно-тьюторською технологією (спеціалізації «Андрагогіка», «Тьюторство»)* / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова; за ред. Н.М. Дем'яненко. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. Ч. II. С. 110-126.
5. Дем'яненко Н.М. Андрагогіка в системі педагогічних наук. *Засоби діагностування якості підготовки фахівців. Загальноуніверситетські бакалаврські й магістерські програми. Магістратура 011 Освітні, педагогічні науки (Педагогіка вищої школи. Андрагогіка. Тьюторство) (пакети індивідуальних та групових тьюторіалів, тестових завдань, комплексних контрольних робіт): навчально-методичний посібник* / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова; за ред. Н.М. Дем'яненко. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. С. 161-168.
6. Дем'яненко Н.М. Герогогіка в концепції ціложиттєвої освіти. *Освіта дорослих в умовах невизначеності: залучення, мотивація, тенденції: матеріали ХХ Міжнар. наук.-практ. конф.*, Харків, 11 лют. 2022 р. / М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти НАПН України, Харк. гуманітарний ун-т «Нар. укр. акад.» [та ін.; редкол.: К.В. Астахова (голов. ред.) та ін.]. Харків: Вид-во НУА, 2022. 264 с. (Інтелектуальний потенціал суспільства в умовах перманентних соціальних змін: шляхи збереження й розвитку). С. 96-99.
7. Дем'яненко Н.М. Герогогіка в соціокультурному і науковому вимірах. *Історико-педагогічні студії: Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2020. Випуск 13-14. С. 7-12.
8. Дем'яненко Н.М. Герогогіка: предметно-наукове поле та напрями інституціоналізації. *Вища освіта України*. 2021. № 3(82). С. 59-66.
9. Дем'яненко Н.М. Герогогіка як складова Концепції освіти впродовж життя. *Інновації у вищій школі: тенденції та перспективи розвитку: Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції*. Кременець, 2021. С. 40-42.
10. Дем'яненко Н.М. Ідея освіти впродовж життя у світовому освітньому просторі (1949-2010). *Рідна школа*. 2011. № 1-2. С. 49-53.

11. Дем'яненко Н. Освіта дорослих: світові тенденції другої половини ХХ - початку ХХІ ст. [Текст]. *Педагогічні науки: зб. наук. праць* / Полт. нац. пед. ун-т імені В.Г. Короленка. Полтава, 2011. Вип. 2. С. 39-44.
12. Дем'яненко Н.М. Освітній простір педагогічного університету: зміна пріоритетів. *Європейські педагогічні студії (European pedagogical studies)*. 2013. № 3-4. С. 128-140.
13. Дем'яненко Н.М. Основи педагогічної геронтології. Глосарій: навчально-методичний посібник; М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. 128 с.
14. Дем'яненко Н.М. Педагогічна освіта: зміна пріоритетів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка*. 2015. № 1(1). С. 20-25.
15. Дубасенюк О.А., Самойленко О.А. Основи андрагогіки (для фахівців у галузі освіти дорослих): навч.-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 175 с.
16. Клокар Н. Андрагогічна модель підвищення кваліфікації педагогів на засадах диференційованого підходу. *Післядипломна освіта в Україні*. 2008. № 2. С. 23–28.
17. Коваленко О., Лук'янова Л., Помиткін Е., Москалець Л. Психологія людей літнього віку. Навч. посібн. / Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Київ: Вид-во ТОВ «Геопринт», 2021. 288 с.
18. Ковальчук В.І. Технологія навчання дорослих на основі особистісно орієнтованого підходу [Текст]: тренінг. 2-ге вид, перероб. К., 2011.
19. Колишко Р., Лазоренко О. Якою має бути політика навчання дорослих в Україні? Аналітичний звіт. Київ: Проект «Громадянська синергія», 2018. 52 с.
20. Концепція розвитку освіти дорослих в Україні. Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2011. 24 с.
21. Концепція розвитку освіти дорослих в Україні. Вид. 2-ге, допов. Київ: ДКС-Центр, 2016. 25 с.
22. Лук'янова Л. Концепція освіти дорослих в Україні. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2011. Вип. 3(1). С. 8-16.
23. Лук'янова Л.Б. Освіта впродовж життя в умовах інформаційно-технологічного суспільства. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2019. Вип. 1. С. 10-20.
24. Лук'янова Л.Б. Освітні потреби дорослої людини в умовах сучасної цивілізації. *Педагогіка і психологія*. 2017. № 1. С. 64–69.
25. Марчук А.В. Андрагогіка: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 300 с.
26. Набока Л. Андрагогізація підготовки методистів до інноваційної діяльності. *Післядипломна освіта в Україні*. 2007. № 2. С. 3–7.
27. Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: [монографія] / [Зязюн І.А., Ничкало Н.Г., Лук'янова Л.Б. та ін.]; АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти; за ред. І.А. Зязюна. Київ, 2000. 636 с.
28. Огієнко О.І. Андрагогічний підхід у неперервній освіті дорослих : метод. рек.; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. К., 2007. 39 с.
29. Огієнко О.І. До питання розвитку андрагогіки у країнах Європи та США. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2010. Вип. 13. С. 74-77.
30. Огієнко О.І. Особливості функціонування системи неформальної освіти дорослих в розвинених країнах Європи. *Науков. часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер. 16: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. К., 2005. Вип. 4 (14). С. 76–81.
31. Огієнко О.І. Тенденції розвитку освіти дорослих у скандинавських країнах: монографія. Суми: Еллада-S, 2008. 444 с.

32. Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка. Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих імені І. Зязюна НАПН України, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди. Харків: ФОП Бровін О.В., 2020. 546 с.
33. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади: [монографія] / авт. кол.: Лук'янова Л.Б., Сігасва Л.Є., Аніщенко О.В., Зінченко С.В., Баніт О.В., Лапасенко С.В., Василенко О.В. Київ: Педагогічна думка, 2012. 420 с.
34. Освіта дорослих : енциклопедичний словник / за ред. В.Г. Кременя, Ю.В. Ковбасюка; [упоряд. : Н.Г. Протасова, Ю.О. Молчанова, Т.В. Курінна; ред. Рада: В.Г. Кремень, Ю.В. Ковбасюк, Н.Г. Протасова та ін.]; Нац. Акад. пед. наук України, Нац акад. держ. управління при Президентові України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих НАПН України [та ін.]. Київ: Основа, 2014. 494 с.
35. Сучасні технології освіти дорослих: посібник / [Л.Б. Лук'янова, О.В. Аніщенко, О.В. Баніт та ін.]. Київ: Пед. думка, 2013. 182 с.
36. Чаграк Н.І. Освіта людей похилого віку у США (1962-2015 рр.): монографія. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2019. 384 с.
37. Demyanenko N.M. Internationalization of the educational and scientific space at pedagogical university. *The World Space of Higher Education: Trends in Internationalization and Development: the collective monograph* / Demyanenko N.M., Benera V.E., Kolyadenko S.M., Sytniakivska S.M., Kravchenko I.M., Lomakovych V.Ya., Syrotyuk M.V., Smikal V.O., Borova V.E., Malinovska N.V. / Edited by N. Demyanenko. Warsaw: RS Global Sp. Z O.O., 2020. P. 11-27.
38. Demyanenko N.M. The idea of “lifelong learning” in the global educational space: history, projection into perspective. *Section I. Lifelong learning: civilizational dimension, Ukrainian experience. Lifelong learning: trends, challenges, prospects: the collective monograph* / edited by N. Demyanenko, V. Benera. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2021. P. 27-41. <https://doi.org/10.37835/2410-2075-2021-1-01-1>
39. Demyanenko N.M. Stages of formation, content and current conditions of training pedagogical staff for adult education (andragogues and hierogogues) in Ukraine (experience of the Department of Pedagogy and Psychology of the Higher School, National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv, Ukraine). *Section I. Lifelong learning: civilizational dimension, Ukrainian experience. Lifelong learning: trends, challenges, prospects: the collective monograph* / edited by N. Demyanenko, V. Benera. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2021. P. 42-57. <https://doi.org/10.37835/2410-2075-2021-1-01-2>
40. Demyanenko N.M. The integrated technology of situation simulation in organizing educational environment. *Section III. ANDRAGOGICAL TECHNOLOGIES IN ORGANIZING EDUCATIONAL ENVIRONMENT. Lifelong learning: trends, challenges, prospects: the collective monograph* / edited by N. Demyanenko, V. Benera. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2021. P. 111-129. <https://doi.org/10.37835/2410-2075-2021-1-01-6>
41. Demyanenko N.M. Hierogogy in socio-cultural and scientific dimensions. *Section VI. HIEROGOGY IN THE SYSTEM OF LIFELONG LEARNING. Lifelong learning: trends, challenges, prospects: the collective monograph* / edited by N. Demyanenko, V. Benera. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2021. P. 329-343. <https://doi.org/10.37835/2410-2075-2021-1-01-12>
42. Demyanenko N.M. Features of developing the Regulations and Program of the Institute of the elderly people (third age). *Section VI. HIEROGOGY IN THE SYSTEM OF LIFELONG LEARNING. Lifelong learning: trends, challenges, prospects: the collective monograph* / edited by N. Demyanenko, V. Benera. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2021. P. 344-366. <https://doi.org/10.37835/2410-2075-2021-1-01-13>

43. Lifelong learning: trends, challenges, prospects: the collective monograph / edited by N. Demyanenko, V. Benera. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2021. 366 p.

Інтернет-ресурси

44. <http://osvita.ua/legislation/other/4406/>
45. http://www.psycheya.ru/lib/avt_ag_2.html
46. <http://www.nbu.gov.ua/> Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського
47. <http://www.mon.gov.ua>
48. <http://pidruchniki.ws/>
49. <http://www.twirpx.com/files/psychology/>
50. <http://nplu.org/> Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого
51. <https://dnpb.gov.ua/ua/> Державна науково-педагогічна бібліотека НАПН України імені В.О. Сухомлинського